

สังเขปประวัติวัฒนธรรมสมัยโบราณช่วงประมาณ ๔,๐๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

รองศาสตราจารย์สุพล นาถะพินธุ
ภาควิชาโบราณคดี
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

แม้ว่านักโบราณคดีเคยได้พบเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดแม่น้ำ ที่อาจมีอายุระหว่าง ๖,๐๐๐ - ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ที่แหล่งโบราณคดีบางแห่งริมฝั่งแม่น้ำโขงช่วงต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นที่อำเภอยะเขิงคาน จังหวัดเลย (Bayard et al 1974) อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร (พิสิฐ เจริญวงศ์ และคณะ ๒๕๒๑) และที่อำเภอยะเขิงคาน จังหวัดอุบลราชธานี (กรมศิลปากร ๒๕๓๒ : ๗๔ - ๗๕) แต่เนื่องจากยังไม่มีผลการศึกษาแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นมากพอ ทำให้ยังไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์สมัยโบราณที่เป็นเจ้าของเครื่องมือหินกะเทาะเหล่านั้น จนแม้ ณ ขณะนี้จึงสามารถทำได้เพียงสันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า พื้นที่ชายขอบที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยตามแนวแม่น้ำโขง อาจเริ่มมีมนุษย์เข้ามาใช้ประโยชน์และอยู่อาศัย มาตั้งแต่เมื่อหลายพันปีมาแล้ว หรืออาจมีมาตั้งแต่กว่า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้วเล็กน้อย โดยมนุษย์เหล่านั้น คงเป็นประชากรที่ยังไม่เพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ แต่ดำรงชีพด้วยการหาพืชผักป่าและล่าสัตว์นานาชนิดเป็นอาหาร

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของสมัยโบราณช่วงอายุถัด ๆ มา คือ ตั้งแต่ประมาณ ๔,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว ลงมา เรามีข้อมูลและข้อสนเทศจำนวนมาก ที่ได้มาจากการศึกษาตามหลักวิชาการที่แหล่งโบราณคดีหลายแห่ง ทำให้มีภาพที่ค่อนข้างกระจ่างเกี่ยวกับลักษณะ การเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของวัฒนธรรมประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อครั้งสมัยโบราณช่วงเวลาดังกล่าว

ดังนั้น ในบทความนี้ จึงขอเสนอสาระโดยสังเขปเกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยโบราณของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงเวลาตั้งแต่ประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้วลงมา จนถึงประมาณ ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ยังไม่ปรากฏการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และสามารถเรียกชื่อตามแนวทางการแบ่งยุคสมัยเรื่องอดีตของชาวตะวันตกได้ว่าเป็นช่วงเวลาส่วนหนึ่งใน "ยุคก่อนประวัติศาสตร์" ของพื้นที่ที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน

ลำดับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสมัยโบราณช่วงที่ยังไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

โบราณวัตถุ และร่องรอยกิจกรรมมนุษย์สมัยโบราณที่พบแล้วเป็นจำนวนมากในพื้นที่บริเวณต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นพยานหลักฐานที่แสดงว่า ภูมิภาคย่อยของประเทศไทยส่วนนี้ มีชุมชนมนุษย์ปรากฏขึ้นมากพอสมควรตั้งแต่ราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นอย่างน้อย หลังจากนั้น ก็มีชุมชนปรากฏอยู่มาโดยตลอด จวบจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในเอกสารนี้ ขอเน้นกล่าวถึงชุมชนสมัยอดีตช่วงประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ลงมาถึงประมาณ ๑,๕๐๐ ปีมาแล้วเท่านั้น

เมื่อพิจารณาข้อมูลและสารสนเทศเกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยโบราณเมื่อช่วงเวลาดังกล่าวนี้ พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมบางประการเกิดขึ้นอย่างชัดเจน ณ บางช่วงเวลา โดยเฉพาะในด้านลักษณะชุมชน และเทคโนโลยีการทำสิ่งของเครื่องใช้สอย จึงสามารถแบ่งย่อยวัฒนธรรมสมัยโบราณในช่วงประมาณ ๔,๐๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้วของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ออกได้เป็น ๒ ระยะสมัยย่อย ดังนี้

๑. วัฒนธรรมในช่วงราว ๔,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

วัฒนธรรมสมัยโบราณในช่วงเวลานี้ อาจกล่าวได้ว่าครอบคลุมตั้งแต่ช่วงปลายของยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ ลงมาถึงสมัยสำริดและสมัยเหล็กช่วงต้น ตามวิธีการแบ่งย่อยอดีตของมนุษย์สมัยโบราณโดยพิจารณาจากเทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

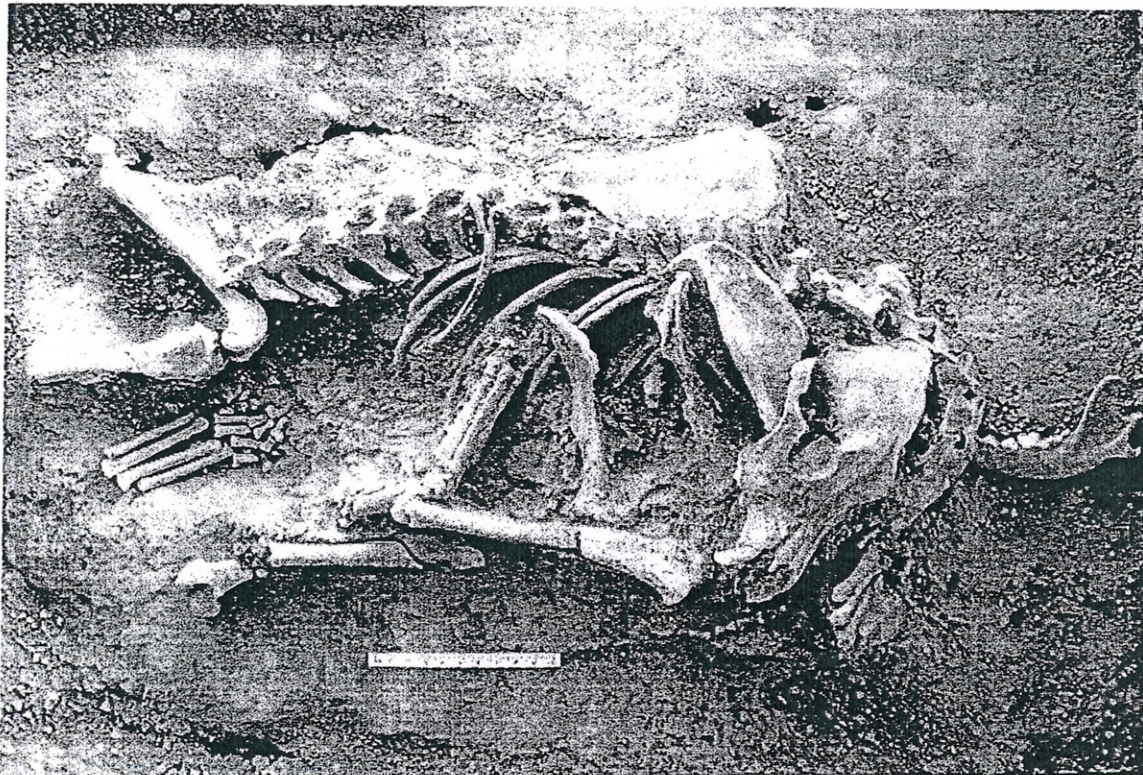
ปัจจุบันได้มีการพบแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้แล้วนับร้อยๆ แห่งในทุกภาคของประเทศไทย โดยพบมากในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีใน ๒ ภาคนี้ มากกว่าในภาคเหนือและภาคใต้

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น ได้พบแหล่งโบราณคดีที่มีร่องรอยวัฒนธรรมของผู้คนสมัยดังกล่าวในทั้ง ๒ ภูมิภาคย่อย คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน หรือพื้นที่แอ่งสกลนคร และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง หรือพื้นที่แอ่งโคราช

การศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากแหล่งโบราณคดีสำคัญที่พบร่องรอยวัฒนธรรมอายุระหว่าง ๔,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (Gorman and Charoenwongsa 1976; White 1982; พิสิฐ เจริญวงศ์ 2530) แหล่งโบราณคดีโนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น (Bayard 1970, 1971) รวมทั้ง แหล่งโบราณคดีบ้านหลุมเข้า (Higham and Thosarat 2004) และ แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด (Higham and Thosarat 2009) จังหวัดนครราชสีมา ช่วยให้สามารถสรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการของมนุษย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเมื่อช่วงเวลาดังกล่าว ได้ดังนี้

ลักษณะการทำมาหากิน

ระหว่างไม่น้อยกว่า ๔,๐๐๐ - ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว ประชากรบางกลุ่มได้เริ่มทำการเพาะปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์บางชนิด เช่นวัว หมู สุนัข และอาจเลี้ยงไก่ด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมในสมัยนี้จะสามารถจัดได้ว่าเป็นสังคมผลิตอาหารเอง (Food Producing Society) แล้ว แต่ก็มีหลักฐานว่าการล่าสัตว์ป่าและเก็บพืชพันธุ์มาเป็นอาหารควบคู่ไปกับอาหารที่ผลิตได้เอง คงเป็นแบบแผนการดำรงชีวิตหลักที่แท้จริงของคนในช่วงสมัยนี้

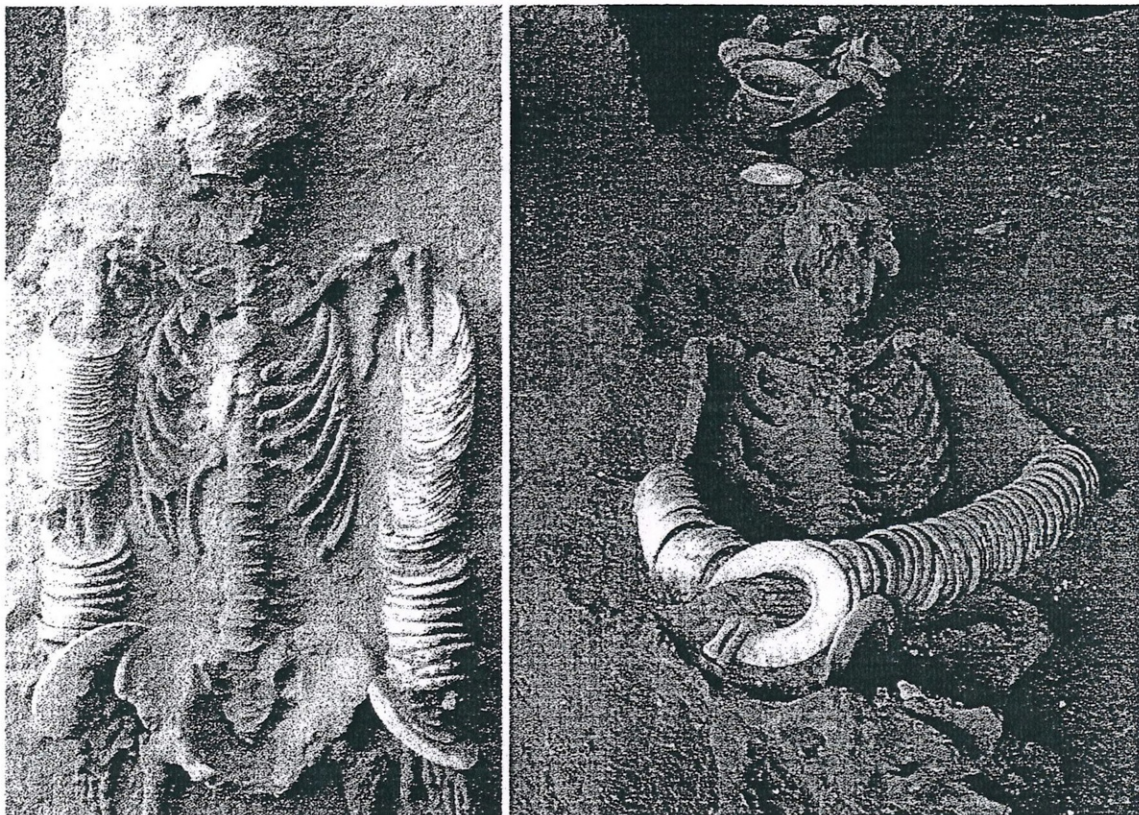
โครงกระดูกของสุนัข พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยหลัง ๆ ของแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงการเพาะปลูกข้าวและการเลี้ยงสัตว์ (อย่างน้อยก็มีวัวและหมู) ในประเทศไทยเมื่อราว ๔,๐๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้น อย่างน้อยก็ได้ขุดค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (Gorman and Charoenwongsa 1976; White 1982; พิสิฐ เจริญวงศ์ 2530) และที่แหล่งโบราณคดีโนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น (Bayard 1970, 1971) หลักฐานดังกล่าวนี้ มีทั้งเมล็ดข้าวที่ถูกไฟเผากลายเป็นถ่านและแกลบข้าวที่ผสมในเนื้อดินที่ใช้ทำภาชนะดินเผา โดยแกลบข้าวนี้มีผสมอยู่ในปริมาณ

มากและสม่ำเสมอจนแสดงว่าน่าจะได้อาจมาจากข้าวที่คนจัดการเพาะปลูกดูแลมากกว่าจะเป็นข้าวป่าที่ขึ้นเองตามธรรมชาติแล้วคนไปเก็บรวบรวมเอามา

เป็นไปได้มากกว่า วิธีการเพาะปลูกข้าวในสมัยแรกสุดนั้น อาจทำนาหว่านในลักษณะนาหมุนเวียนในพื้นที่ลุ่มน้ำขัง จวบจนต่อมาภายหลังอีกนาน อาจเป็นได้ว่าเมื่อเพียงราว ๒,๓๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว จึงมีการปลูกข้าวแบบนาดำที่มีการทำคันนาทดน้ำ และน่าจะมีการใช้ควายเป็นสัตว์แรงงานในการไถนาข้าวด้วย

ในช่วงสมัยนี้ การติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของและผลผลิตระหว่างชุมชนในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาคปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวาง เครื่องประดับประเภทลูกปัดและกำไลที่ทำจากเปลือกหอยทะเล และหินเนื้อละเอียดบางชนิด เช่น หินอ่อน ที่พบมากพอสมควรตามแหล่งโบราณคดีสมัยนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กับชุมชนชายทะเล และชุมชนอื่น ๆ ในภูมิภาคตอนกลางของประเทศไทยด้วย

โครงกระดูกคนพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด อำเภอนोनสูง จังหวัดนครราชสีมา
สวมกำไลทำจากเปลือกหอยทะเลจำนวนมากที่แขนทั้ง ๒ ข้าง

เทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

ตามแหล่งโบราณคดีที่เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมสมัยโบราณอายุระหว่างประมาณ ๔,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วนั้น มักพบโบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น หิน ดินเผา กระจุก เปลือกหอยทะเล เป็นต้น

ช่วงสมัยนี้มีการทำและใช้เครื่องมือหินรูปหัวขวานที่ทำอย่างประณีตโดยการขัดฝนจนเรียบทั่วทั้งชิ้น แม้ว่านักโบราณคดีจะเรียกเครื่องมือประเภทนี้โดยรวมว่า "ขวานหินขัด" แต่ก็เป็นที่เข้าใจตรงกันเป็นอย่างดีว่าในบางครั้งนั้น เครื่องมือประเภทนี้สามารถใช้งานสารพัดประโยชน์ เช่น ใช้ในลักษณะตัดเฉือนแบบมีด หรือต่อด้ามยาวเพื่อใช้เป็นเสียม หรือจอบสำหรับขุดดิน หรือต่อด้ามไม้สั้นๆ แล้วใช้เป็นส่ว เป็นต้น

“ขวานหินขัด” รูปทรงและแบบต่าง ๆ พบแล้วในทุกภาคของประเทศไทย

ภาชนะดินเผา เป็นวัตถุที่พบมากมายเสมอในแหล่งโบราณคดีสมัยนี้ การศึกษาคุณลักษณะบางประการของภาชนะดินเผาที่พบตามแหล่งหมู่บ้านเกษตรกรรมรุ่นแรกๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้พบว่ามีหลากหลายในคุณลักษณะย่อยประการต่าง ๆ ของภาชนะดินเผา เช่น ลักษณะรูปทรง วิธีการตกแต่งผิวของภาชนะ วิธีการเตรียมเนื้อดินทำภาชนะ เทคนิควิธีการเผาภาชนะ ฯลฯ ความแตกต่างหลากหลายของภาชนะดินเผาเช่นนี้ ชี้ความเป็นไปได้ว่ากลุ่มคนที่สามารถทำภาชนะดินเผาได้นั้นมีอยู่มาก ทุกหมู่บ้านหรืออาจทุกครัวเรือนล้วนแต่ทำภาชนะดินเผาขึ้นใช้กันเองก็เป็นได้

ภาชนะดินเผารุ่นแรก ๆ ของวัฒนธรรมสมัยโบราณที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

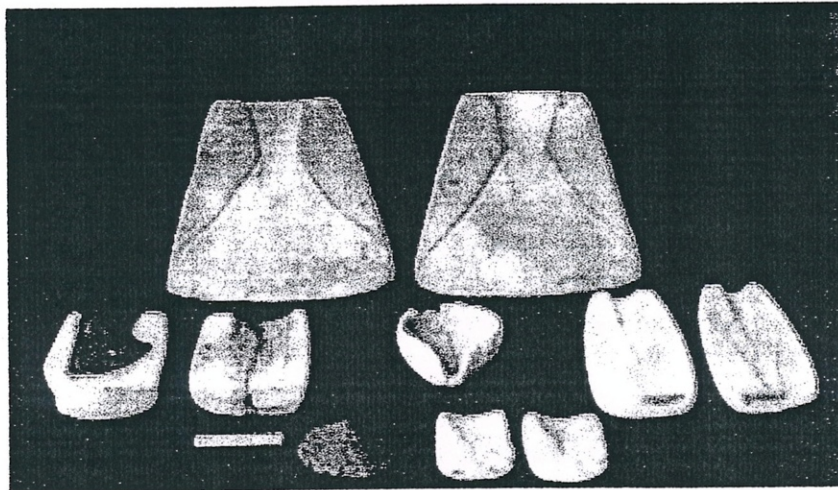
ความแตกต่างของภาชนะดินเผาที่พบในเขตภูมิภาคต่างๆ ยังสะท้อนถึงความแตกต่างในด้านกรอบความคิด ค่านิยม ประเพณี ฯลฯ ที่เกี่ยวเนื่องในการทำและใช้ภาชนะดินเผา จึงกล่าวได้ว่าในช่วงราว ๔,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปี มาแล้วนั้น น่าจะมีผู้คนที่มีความวัฒนธรรมแตกต่างกันหลายกลุ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่ามีหลายกลุ่มชาติพันธุ์แพร่กระจายอยู่ในเขตภูมิภาคต่างๆ ของพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน

การติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของและผลผลิตระหว่างชุมชนในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาคปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวาง เครื่องประดับประเภทลูกปัดและกำไลที่ทำจากหินกึ่งมีค่าและเปลือกหอยทะเลที่พบเสมอๆ ตามแหล่ง

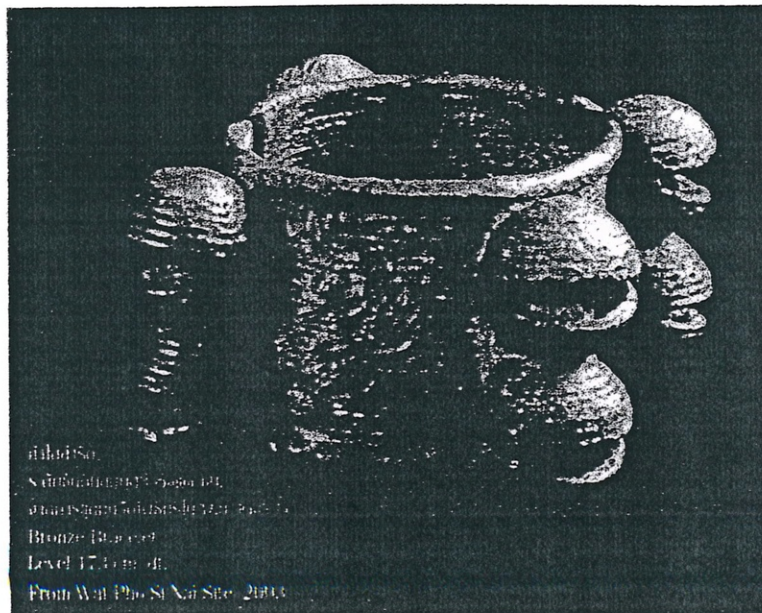
โบราณคดีสมัยนี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างภูมิภาคซึ่งในบางกรณียังอาจหมายถึงการติดต่อระหว่างผู้คนต่างกลุ่มวัฒนธรรมหรือต่างกลุ่มชาติพันธุ์ ก็เป็นไปได้

เมื่อผู้คนมีการติดต่อสัมพันธ์ ปะทะสังสรรค์กันย่อมนำไปสู่การรับรู้ การแลกเปลี่ยนและการนับถือหรือเห็นชอบในวัฒนธรรมบางประการของกันและกัน การยอมรับเอาวัฒนธรรมอื่นมาใช้หรือดัดแปลงก่อนแล้วจึงใช้หรือผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของแต่ละกลุ่มจึงเกิดตามมา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคงเกิดขึ้นในองค์ประกอบประการต่างๆของวัฒนธรรม เช่นในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณีความเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ และคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ในช่วงราว ๓,๐๐๐ - ๓,๕๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย ได้ปรากฏการใช้โลหะสำริดซึ่งเป็นโลหะผสมที่มีทองแดงและดีบุกเป็นเป็นองค์ประกอบหลัก ในอัตราส่วนทองแดงประมาณร้อยละ ๘๕ - ๙๐ ดีบุกประมาณร้อยละ ๑๐ - ๑๕ นอกจากนี้ ยังมีสำริดที่ผสมตะกั่วเพิ่มลงไปนอกเหนือจากทองแดงและดีบุกอีกด้วย

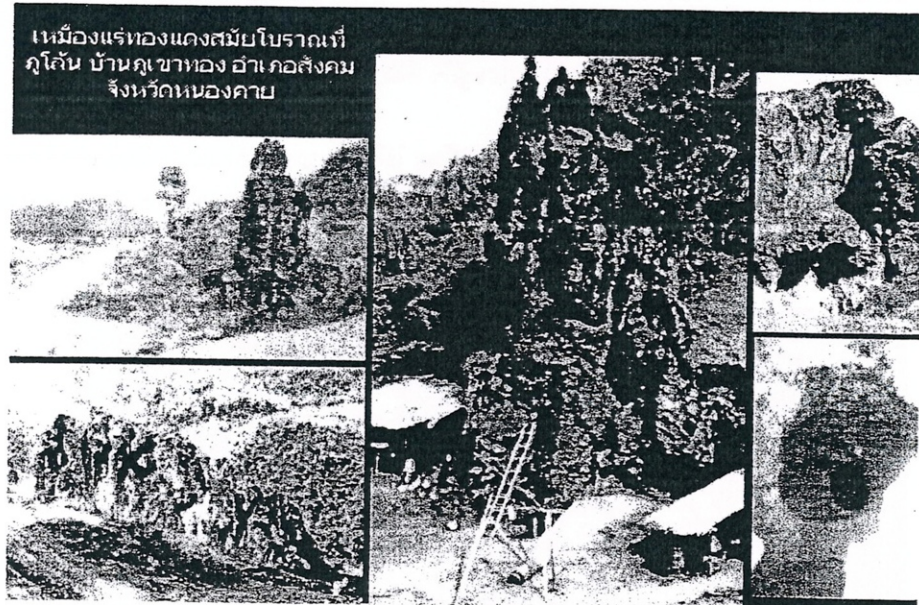

แม่พิมพ์ทำด้วยหินทราย และเบ้าหลอมทำด้วยดินเผา เป็นอุปกรณ์ในการหล่อวัตถุสำริด พบที่แหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

กำไลข้อมือทำด้วยสำริด มีร่องรอยเมล็ดข้าวติดอยู่ด้วย พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

การทำเหมืองแร่ทองแดงสมัยโบราณที่ภูโล้น อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมทั้งการทำเหมืองแร่ทองแดงและการผลิตโลหะทองแดงที่บริเวณย่านแขวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี ในภาคกลางของประเทศไทย (สุรพล นาคะพินธุ ๒๕๔๔) คงเกิดขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการทองแดงมาใช้ทำเครื่องสำริดตั้งแต่ช่วงเวลานี้ ก็เป็นไปได้

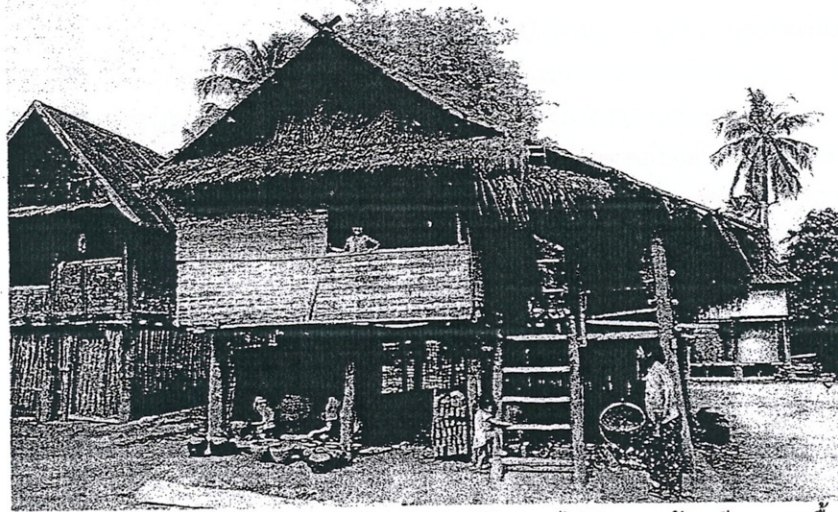
ร่องรอยการทำเหมืองแร่ทองแดงสมัยโบราณที่ภูโล้น อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

แบบแผนที่ฟานักอาศัย

ในช่วงระหว่าง ๔,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วนั้น ชุมชนส่วนใหญ่น่าจะยังเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมขนาดเล็ก ไม่น่าจะมีบ้านเรือนสร้างอย่างถาวรรวมกันอยู่ในชุมชน แต่ละชุมชนน่าจะยังคงมีอิสระจากกัน ปกครองตนเองโดยหัวหน้าของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ตาม การติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายที่ทวีปริมาณมากขึ้นแล้ว ทำให้บางครอบครัวหรือบางชุมชนมีฐานะโดดเด่นกว่าครอบครัวอื่นหรือชุมชนอื่น

ช่างฝีมือที่ผลิตเฉพาะหัตถกรรมบางประเภทคงเริ่มปรากฏขึ้นแล้ว นอกจากนี้ แหล่งผลิตสิ่งของเฉพาะประการมีมากขึ้น เช่น แหล่งถลุงแร่ทองแดง แหล่งผลิตขวานหินขัด แหล่งผลิตกำไลหิน เป็นต้น

การทำเกษตรกรรมซึ่งประกอบด้วยการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์เกิดขึ้นสัมพันธ์กับการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยอย่างถาวร ร่องรอยของหลุมเสาบ้านที่พบในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบางแห่ง เช่นที่บ้านเชียง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี บ่งชี้ว่าบ้านของผู้คนในสมัยนี้มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและน่าจะเป็นบ้านที่ยกพื้นสูงขึ้นพื้นดินหรือเป็นบ้านที่มีเสาสูงจึงมีพื้นที่ว่างใต้ถุนบ้านซึ่งใช้เป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งสามารถใช้ทำคอกเลี้ยงสัตว์และเก็บเครื่องมือใช้สอยต่างๆ

บ้านเรือนในหมู่บ้านเกษตรกรรมรุ่นแรก ๆ น่าจะมีลักษณะไม่ต่างจากบ้านเรือนแบบพื้นดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบบที่ยังเห็นได้บ้างในปัจจุบัน ดังภาพนี้

การขุดค้นแหล่งหมู่บ้านเกษตรกรรมรุ่นแรกๆมักได้พบพื้นที่ฝังศพของคนสมัยนั้นอยู่เสมอๆ ลักษณะการฝังศพอย่างมีแบบแผน เช่น มีการมัดข้อมือข้อเท้าศพและท่อนศวก่อนฝัง มีการตกแต่งร่างกายผู้ตายด้วยเครื่องประดับ มีการอุทิศอาหารและสิ่งของเครื่องใช้สอยโดยเฉพาะภาชนะดินเผาพร้อมกับศพ แสดงให้เห็นถึงการมีประเพณี ความเชื่ออันเป็นระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับคนตายซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่สมาชิกทั้งสังคมยอมรับ

หลุมฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาี้ มักพบว่ามีส่วนของเครื่องใช้เครื่องประดับฝังอยู่ด้วยในปริมาณที่แตกต่างกัน ทั้งในระหว่างต่างหลุมฝังศพในชุมชนเดียวกัน หรือระหว่างหลุมฝังศพของต่างชุมชนกัน หลุมฝังศพบางหลุมจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งยังได้พบว่ามีเครื่องประดับที่เป็นสิ่งของมีค่าที่ผลิตจากต่างถิ่นฝังอยู่ด้วย หลักฐานเช่นนี้นอกจากจะแสดงถึงเรื่องการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนแล้ว ยังชี้ความเป็นไปได้ว่าอาจมีสมาชิกในสังคมเพียงบางคนหรือเพียงบางครอบครัวที่สามารถครอบครองของมีค่าจากต่างถิ่นได้ในปริมาณมากกว่าคนอื่นๆหรือครอบครัวอื่นๆ นั่นก็คืออาจเป็นไปได้มากกว่าภายในแต่ละสังคมช่วงสมัยนี้อาจประกอบด้วยสมาชิกที่มีสถานะ หรือฐานะแตกต่างกันบ้างแล้ว

๒. วัฒนธรรมในช่วงราว ๒,๕๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว

วัฒนธรรมสมัยโบราณในช่วงเวลานี้ อาจกล่าวได้ว่ายุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก ตามวิธีการแบ่งย่อยอดีตของมนุษย์สมัยโบราณโดยพิจารณาจากเทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

แหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลานี้ได้พบแล้วมากมายในพื้นที่ภาคต่างๆของประเทศไทย โดยพบมากที่สุดใภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนในภาคเหนือและภาคใต้พบน้อยกว่า ซึ่งก็คงเนื่องมาจากเหตุผลเดียวกับกรณีของแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนหน้า นั่นก็คือ มีการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีในภาคเหนือและภาคใต้น้อยกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง

ความรู้และข้อคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับสังคม-วัฒนธรรมสมัยโบราณของประเทศไทยซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่ประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมานั้น ส่วนใหญ่เป็นผลที่สรุปมาจากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มาจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีหลักฐานของวัฒนธรรมสมัยก่อนหน้า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วด้วย เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง (White 1982, 1986; Gorman and Charoenwongsa 1976; พิสิฐเจริณวงศ์ 2530; ชิน อยู่ดี 2515) และบ้านนาดี(Higham and Kijngam 1984) จังหวัดอุดรธานี และบ้านหลุมเข้าจังหวัดนครราชสีมา (Higham and Thosarat 2004) เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ อีกที่ได้มีการขุดค้นบ้างแล้ว และให้ข้อมูลเสริมการวิเคราะห์ให้เห็นลักษณะสังคมและวัฒนธรรมสมัยโบราณช่วงประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมา ชัดเจนขึ้น ตัวอย่างแหล่งอื่น ๆ เหล่านั้น ได้แก่ บ้านโนนชัย จังหวัดขอนแก่น(Charoenwongsa and Bayard 1983) บ้านเชียงเทียน จังหวัดมหาสารคาม (Chantaratiyakarn 1984) โนนปากกล้วย จังหวัดขอนแก่น (Wilén 1980) แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท (นวรรัตน์ มงคลคานวนเขตต์ ๒๕๓๔) แหล่งโบราณคดีเนินอุโลกและ

โนนเมืองเก่า (รัชนิ ทศรัตน์ ชาร์ลส ไฮแอม และ อำพัน กิจงาม ๒๕๕๒) รวมทั้ง กลุ่มแหล่งโบราณคดีในแถบ อำเภอยะผิง จังหวัดนครราชสีมา (Welch 1984) เป็นต้น

การศึกษาวิเคราะห์และแปลความหมายของหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ใน ช่วงเวลาประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมา ทำให้สามารถสรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการของมนุษย์ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเมื่อช่วงเวลาดังกล่าว ได้ดังนี้

ลักษณะการทำมาหากิน

ในช่วงระยะเวลานี้ยังคงมีวิธีการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่สืบเนื่องต่อมาแต่ก็ได้มีพัฒนาการด้านการ เกษตรกรรมบางประการเกิดขึ้นบ้างในช่วงสมัยหลังๆ ดังได้พบว่าในราว ๒,๗๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วเริ่มมีการเลี้ยง ควาย และน่าจะมีการใช้ควายเป็นสัตว์แรงงานในการไถนาข้าวด้วย

เทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

พัฒนาการทางเทคโนโลยีที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ได้แก่การทำและใช้โลหะ โดยมีพัฒนาการตาม ช่วงระยะเวลาต่างๆ ดังนี้

ในราว ๒,๗๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว เริ่มปรากฏมีการใช้เหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธ เช่น หัวขวาน ใบหอก มีด หัวลูกศร ฯลฯ ในช่วงนี้สำริดก็ยังคงเป็นที่นิยมใช้อยู่ แต่เปลี่ยนมาเป็นวัสดุที่ใช้ทำเครื่องประดับเป็นส่วน ใหญ่

พัฒนาการด้านโลหกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเมื่อ ราว ๒,๕๐๐ - ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว ก็คือ การทำสำริดชนิดที่มีดีบุกผสมในปริมาณสูง ซึ่งหมายถึงสำริดที่มีดีบุกผสมอยู่ มากกว่าร้อยละ ๒๐ ทำให้โลหะผสมชนิดนี้มีความแข็งมากแต่ก็เปราะมาก มีสีตั้งแต่คล้ายทองจนถึงคล้ายเงินโดย ขึ้นอยู่กับปริมาณดีบุกที่ผสม คุณสมบัติด้านความแข็งแรงแต่เปราะของโลหะผสมชนิดนี้ทำให้ไม่สามารถผลิตสิ่งของที่มี คุณสมบัติเหมาะสมใช้งานออกมาได้โดยวิธีการหล่อสำริดแบบสามัญ แต่จะต้องประยุกต์เอาวิธีการของการตีเหล็กมาใช้ ร่วมด้วยจึงจะได้วัตถุที่เหมาะสมคือมีความแข็งแรงแต่ไม่เปราะ วิธีการดังกล่าวประกอบด้วยการเผาแล้วตีในขณะที่ โลหะร้อนเป็นสีแดงจนได้รูปร่างวัตถุที่ต้องการ จากนั้นต้องเผาวัตถุที่ตีขึ้นรูปจนได้ที่แล้วให้ร้อนเป็นสีแดงอีกครั้งแล้ว ชุบลงไปใต้น้ำเย็นทันที ด้วยการใช้เทคนิคเช่นนี้ทำให้ช่างโลหะสามารถทำเครื่องประดับและภาชนะสำริดที่มีความ แข็งมาก มีความทนทานและมีสีสวยงามกว่าสำริดธรรมดา

แบบแผนที่ทำนากออาศัย

เมื่อพิจารณาหลักฐานที่พบในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่มีร่องรอยของ วัฒนธรรมอายุตั้งแต่ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมาแหล่งต่าง ๆ เห็นได้ว่าการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้าน เป็นแบบแผนการตั้งถิ่นฐานที่ยังคงปฏิบัติสืบต่อมา อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะสมัยนี้เริ่มปรากฏมีชุมชนมากขึ้น กระจายตั้งอยู่ในพื้นที่ภูมิฐานต่าง ๆ หลายชนิดทั้งที่เป็นพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ดอน และพื้นที่ลาดตะพักลำน้ำระดับต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางชุมชนมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษกว่าชุมชนอื่น ๆ ซึ่งน่าจะมีประชากรหนาแน่นกว่าด้วย ดังเห็นได้จากปริมาณของโบราณวัตถุหรือหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในบางแหล่ง

กล่าวโดยสรุปในอีกลักษณะหนึ่งได้ว่า ตั้งแต่ราวช่วงระหว่าง ๒,๕๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว เริ่มเกิดมีชุมชน ขนาดใหญ่มาปรากฏขึ้นมาและกระจายอยู่ร่วมสมัยกับชุมชนขนาดเล็ก ๆ นักวิชาการหลายท่านเห็นว่า ขนาดความ แตกต่างของชุมชนเช่นนี้ อาจแสดงถึงความแตกต่างในลำดับสถานะของชุมชนก็เป็นได้ ทั้งนี้โดยชุมชนใหญ่นั้นอาจ เป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ชุมชนเล็ก ๆ อาจเป็นชุมชนบริวาร ความแตกต่างของชุมชนเช่นนี้ หมายถึงการมีระบบ สังคมที่ค่อนข้างซับซ้อนกว่าช่วงเวลาก่อนหน้านี้เอง

ในช่วงสมัยเดียวกันนี้ พัฒนาการทางการผลิตสิ่งของมีมูลค่าก็เกิดขึ้นในบางท้องถิ่น ดังเห็นได้จาก การพัฒนาขึ้นมาของอุตสาหกรรมการผลิตเหล็กและเกลือในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพบว่าเกิดในเวลาเดียวกับการ ขยายระดับการผลิตทองแดงในแถบจังหวัดลพบุรีของภาคกลาง ซึ่งล้วนแต่เป็นการผลิตระดับเกินกว่าเพื่อใช้เอง ภายในชุมชนทั้งสิ้น แสดงถึงพัฒนาการของระบบเชื่อมโยงความสัมพันธ์และความสม่ำเสมอของการติดต่อ แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนที่อยู่ต่างภูมิภาคกันด้วย

วัตถุลักษณะพิเศษซึ่งเป็นผลิตผลของดินแดนอื่นก็ปรากฏเพิ่มขึ้นในชุมชนสมัยโบราณช่วงที่ใช้เหล็กแล้ว แห่งต่างๆ วัตถุที่เห็นได้ชัดเจนว่ามีแพร่หลายมากขึ้น ได้แก่ ลูกปัดทำจากแก้วและหินกึ่งอัญมณี (semi-precious

stones) เช่น หินโมกุลหรือหินคาร์นิเลียน หินโมราหรือหินอะเกต และผลึกควอตซ์สีต่าง ๆ และที่สำคัญที่สุดน่าจะ ได้แก่กลองมโหรีที่กลองไม้ และวัตถุสำริดที่มีลักษณะองค์ประกอบด้านรูปทรงและการตกแต่งเป็นแบบของวัฒนธรรมด่งเซิน ในประเทศเวียดนามและแบบของวัฒนธรรมในมณฑลกวางสี ทางตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน อนึ่ง ในปัจจุบันนี้ นักโบราณคดีของสำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี ได้พบว่ามีแหล่งผลิตกลองมโหรีที่อยู่ที่แหล่งโบราณคดีโนนหนองหอ บ้านนาอุดม อำเภอนิคมคำสร้อย จังหวัดมุกดาหารด้วย

การมีแหล่งทรัพยากรอยู่และการมีความสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่มากผลิตเป็นสิ่งของที่มี "ตลาด" ต้องการ ดังปรากฏเหลือเป็นร่องรอยของแหล่งหัตถกรรมต่าง ๆ นั้น คงเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายของการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายพัฒนาแบบแผนและขยายขอบเขตขึ้นเรื่อยๆ จนในช่วงราว ๒,๓๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย จึงได้ขยายเข้าไปสัมพันธ์กับเครือข่ายการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนที่ห่างไกลกันมาก ดังมีหลักฐานคือ ลูกปัดที่ทำจากหินกึ่งอัญมณีรุ่นแรก ๆ ที่ขุดพบที่แหล่งโบราณคดีหลายแหล่งในประเทศไทย นั้น มีผลการวิเคราะห์แสดงว่าบางส่วนเป็นวัตถุที่ผลิตด้วยเทคนิคของวัฒนธรรมในประเทศอินเดีย ซึ่งก็คงเป็นสินค้าที่พ่อค้านำมายังเอเชียอาคเนย์ตามเครือข่ายการค้าข้ามมหาสมุทรที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่กว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมอย่างมากในสมัยโบราณช่วงตั้งแต่ประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมานั้น ทำให้นักโบราณคดีไทยบางท่าน (Charoenwongsa 1988 : 33) ได้เคยเสนอไว้ก่อนหน้านั้นแล้วว่า ช่วงเวลาดังกล่าว เป็นระยะเวลาที่มี ".....ความรุดหน้าทางเศรษฐกิจ-สังคม และทางประชากร (socio-economic and demographic breakthrough)" เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยคงเกิดพร้อม ๆ กันกับในภาคกลาง ซึ่งมีชุมชนที่ติดต่อและมีความสัมพันธ์กับชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อช่วงเวลาเดียวกันอย่างชัดเจน ปรากฏการณ์นี้น่าจะเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในเวลาต่อมา ตั้งแต่ประมาณ ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว และหลังจากนั้น ซึ่งได้พบว่าในเวลาต่อมามีชุมชนขนาดใหญ่ ๆ จำนวนมาก ที่มีคู หรือคูและคันดินล้อมรอบ ปรากฏขึ้น รวมทั้งยังมีชุมชนที่นับถือศาสนาซึ่งมีต้นกำเนิดในอนุทวีปอินเดียปรากฏขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดแหล่งผลิตสิ่งของระดับอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ แหล่งผลิตเหล็กในแถบจังหวัดสุรินทร์ - บุรีรัมย์ แหล่งผลิตเกลือในแถบอำเภอยะผิง และแถบทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ชิน อยู่ดี, ศาสตราจารย์, 2515, วัฒนธรรมบ้านเชียง, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
- นวรรตน์ มงคลคำนวณเขตต์, ๒๕๓๔, บ้านปราสาท แหล่งโบราณคดีอีสานล่าง, กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรุงเทพฯ
- พิสิฐ เจริญวงศ์, 2530, มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
- พิสิฐ เจริญวงศ์ และคณะ, ๒๕๒๑, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีนายกองศูนย์ ตำบลคอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดนครพนม, กองโบราณคดี, กรมศิลปากร
- รัชนี ทศรัตน์ ชาร์ลส ไฮแอม และ อ่าพัน กิจงาม, ๒๕๕๒, การขุดค้นที่เนินอุโลกและโนนเมืองเก่า, กรมศิลปากร กรุงเทพฯ
- สุรพล นาระพินธุ์, ๒๕๔๔, "โบราณวิทยาเรื่องโลหะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย", ใน พัฒนาการทางโบราณคดี, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง พัฒนาการทางโบราณคดี, ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้า ๒๙ - ๕๐
- Bayard, Donn T., 1970, "Excavations at Non Nok Tha, Northeastern Thailand 1968 : an interim report", Asian Perspectives 13:109-143